

ELEMENTE DE EDUCAȚIE RELIGIOASĂ ÎN PREDICA SFÂNTULUI ANTIM IVIREANUL

Preot dr. Valentin Bugariu

ELEMENTS OF RELIGIOUS EDUCATION IN THE SERMON OF SAINT ANTYM FROM IVIRIA

Abstract: The interest taken in the cognizance of the life and activity of Saint Antim Ivireanu and their elocutionary work was indeed a constant in the research of theologians, as well as laymen specialized in literature history. Through their entire teaching activity manifested by means of sermons, as well as through their printed books, Saint Antim managed to impose a new style, a religious native style in the history of the old Romanian literature. As any fundamental style, the religious one bears variants in the fundamental theological texts within the lectern book for the priest, by religious laws, canons, in the language of priests, in the language of church magazines, in the didactic works of religious exegesis and church history.

Keywords: activities, education, sermon, Theology, life.

Interesul pentru cunoașterea vieții și activității Sfântului Antim Ivireanul și a operei sale oratorice a fost o constantă a cercetării atât a teologilor, cât și a laicilor specializați în istoria literaturii¹. Prin întreaga sa activitate

¹ Selectiv: Nicolae Șerbănescu, „Antim Ivireanul, tipograf”, în rev. „Biserica Ortodoxă Română”, 1956, nr. 8-9; Alexandru I. Ciurea, „Antim Ivireanul predicator și orator”, în rev. „Biserica Ortodoxă Română”, 1956, nr. 8-9; Dumitru Belu, „Predicile lui Antim Ivireanul”, în rev. „Mitropolia Ardealului”, 1963, nr. 1-3; Idem, „Opera predicatorială a lui Antim Ivireanul”, în rev. „Mitropolia Ardealului”, 1966, nr. 7-9; Teodor Bodogae, „Personalitatea mitropolitului Antim Ivireanul” în rev. „Mitropolia Banatului”, 1966, nr. 7-9; Mircea Păcurariu, „Importanța mitropolitului Antim Ivireanul pentru Biserica și cultura românească”, în rev. „Mitropolia Banatului”, 1966, nr. 7-9; Eugen Negrici, *Antim. Logos și personalitate*, Editura Minerva, București, 1971; Antim Ivireanul, *Opere*, Ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, Editura Minerva, București, 1972; Fanny Djindiașvili, *Antim Ivireanul, cărturar umanist*, Editura Junimea, Iași, 1982; Gabriel Ștrempel, *Antim Ivireanul*, Editura Academiei, București, 1997; Dan Horia Mazilu, *Introducere în opera lui Antim Ivireanul*, Editura Minerva, București, 1999; Adina Chirilă, *Proiectul cultural al mitropolitului Antim Ivireanul*, Editura Marineasa, Timișoara, 2007.

învățătoarească manifestată prin predică, cât și prin cărțile imprimate la București, Snagov și Râmnic, Sfântul Antim a reușit să impună un stil nou, cel religios de factură autohtonă în istoria literaturii vechi românești. Ca orice stil fundamental, stilul religios are variante în textele teologice fundamentale (Biblia și scrierile Sfinților Părinți), în cărțile de strană pentru preot, în pravile, canoane, în vorbirea preoților, în limbajul revistelor bisericești, în lucrările didactice de exegeză religioasă și de istorie bisericească².

În activitatea de propovăduire, educația religioasă realizată prin cele două mijloace clasice de predicare și catehizare reprezintă finalitatea actului de învățământ³ propus de Biserică. Demersul nostru va viza predica din Duminici și sărbători și cele ocazionale ale învățatului ierarh al Țării Românești în care vom observa elementele de educație religioasă cum au fost redată de vorbitor pentru cei prezenți în biserică. Literatura catehetică vorbește despre educația sacramentală realizată în lăcașul liturgic: Cuvântul, se comunică credinciosului în puterea interioară a mărturiei Duhului Sfânt prin medierea sacramentală a predicii Bisericii. De aceea, cuvântul predicat poate fi înțeles în Biserică pentru că nu este vorba de o simplă învățătură, ci de un act care este întâlnire personală cu Hristos, calea unică spre Tatăl⁴.

Din Ediția Ștrempel avem cinci predici la Florii, trei la Schimbarea la Față, două la Sfinții Împărați Constantin și Elena, două la Adormirea Maicii Domnului, două la Nașterea Domnului, două la lăsatul secului de brânză, două la Sfântul Dimitrie, două la Sfântul Nicolae; câte una la Duminica Vameșului și Fariseului, la Întâmpinarea Domnului, la Sfinții Apostoli Petru și Pavel, la Bobotează, la Tăierea Împrejur, la Sfinții Arhangheli. La acestea se adaugă și cuvântări ocazionale: o predică la urcarea în scaun, trei cuvântări funebre, o cuvântare la parastas, învățătură la Taina Pocăinței, învățătură despre Spovedanie și două scrisori de apărare trimise lui Brâncoveanu în 1712.

Mitropolitul se încumetă în patru genuri de predici: predica sintetică (propriu-zisă), omilia (predica analitică), pareneza și panegiricul⁵, adăugăm noi și necrologul.

În atenția înaltului prelat au stat praznicele. Fidel acestor momente se lasă antrenat mereu și mereu de aceleași evenimente creștine: de cinci ori predică la Duminica Floriilor, în mod repetat, la aniversarea momentelor vieții lui Iisus

² Marcu Mihail Deleanu, „Stilul religios al limbii române literare”, în „Limbă și Literatură”, vol. II, 1997, p. 38.

³ Valentin Bugariu, „Actualitatea învățământului catehetic parohial” în vol. *Istorie și semn religios*, Editura Sitech, Craiova, 2014, p. 257 și urm.

⁴ Alois Bișoc, *Predicarea cuvântului lui Dumnezeu. Teologie, misiune și formare*, Editura Sapientia, Iași, 2001, p. 22.

⁵ Eugen Negrici, *Antim. Logos și personalitate*, Editura Minerva, București, 1971, p. 10. (Se va prescurta în continuare *Antim. Logos...*).

(Nașterea, Bogoiavlania, Stretenia, Preobrajania etc.), a Mariei (Vovedania, Adormirea)⁶.

Prin opera sa omiletică se trece de la cazania fixată la predica vie, însuflețită de patosul vorbitorului, circumscrisă și raportată la sufletele și nevoile credincioșilor din timpul, din țara și din Biserica sa, cu care el înțelege să alcătuiască o singură entitate spirituală și pe care el vrea să-i lumineze, să le miște inima și să le înduplece voia, în împlinirea binelui moral personal și a celui obștesc. Predica lui Antim este una elaborată cu efort și grijă; este o predică meditată, frământată, trăită; este o predică compusă și așezată pe hârtie, nu este improvizată la momentul respectiv și stenografiată de alții. Cu un cuvânt ea este alcătuită cu chibzuință și artă, după toate regulile omileticii, și în acest sens Ivireanul este un începător și un precursor al predicii românești moderne⁷.

Destinul acestor predici poate fi comparat cu cel al autorului acestora. Ele au fost tipărite la 170 de la moartea martirică a Sfântului Antim în șapte ediții între 1886 și 1915: Ioan Bianu (1886), Constantin Erbiceanu (1888), Melchisedec Ștefănescu (1889), Nicolae Iorga (1911) și Petre V. Haneș (1915). Cea din urmă ediție critică aparține Acad. Gabriel Ștrempel, *Predici* (1962). Cercetarea a fost continuată și îmbogățită în edițiile următoare care au primit titlatura de *Opere*.

Cel dintâi care a fost martorul acestor cuvinte de învățătură a fost Popa Stanciul creator de școală de grămătică la biserica Sf. Gheorghe – Vechi, apoi preot la biserica Antim. Popa Stanciul nu doar că a fost martor, ci și un admirator. Altfel n-ar fi încălcat asprele legi eclesiastice, difuzând opera unui vrăjitor și a unui răzvrătit, cum l-a caracterizat pe Antim gramata patriarhală de condamnare⁸. Este de presupus că originalul *Didahiilor*, pierdut astăzi, a fost găsit în biblioteca mănăstirii Antim, de către popa Stanciul, care l-a încredințat spre copiere ucenicului său în arta scrisului, grămăticului Efrem⁹.

Nu vom insista în detalii biografice, ci doar vom aminti de sfârșitul mucenicesc al Sfântului Antim. Invidiat de grecii din „viesparul” de la Mitropolie, urât de marii boieri supărați pe finalitatea moralizatoare a predicilor înaltului ierarh în care erau biciuite slăbiciunile, păcatele și patimile celor dintâi demnitari ai țării s-a bucurat totuși de prețuirea domnitorului Constantin Brâncoveanu în timpul căruia și-a ținut predicile. Odată mazilit de turci, pe scaunul domnesc a urcat Ștefan Cantacuzino (1714-1716), apoi primul prinț fanariot, Nicolae

⁶ Eugen Negrici, *Antim. Logos...*, p. 58.

⁷ Alexandru I. Ciurea, „Antim Ivireanul predicator și orator”, în rev. „Biserica Ortodoxă Română”, 1956, nr. 8-9, p. 776. (Se va prescurta în continuare, „Antim Ivireanul predicator...”).

⁸ Gabriel Ștrempel, *Antim Ivireanul*, Editura Academiei, București, 1997, p. 15. (Se va prescurta în continuare *Antim...*).

⁹ Antim Ivireanul, *Opere*, Ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, Editura Minerva, București, 1972, p. XLV. (Se va prescurta în continuare *Opere*).

Mavrocordat. În această vreme a ținut cuvântul funebru la înmormântarea soției, Pulcheria la catedrala mitropolitană. Învinit de „instigare la revoluție și răscoală”, caterisit de Sinodul de la Constantinopol fără iscălitura patriarhului i s-a hotărât exilul la Mănăstirea Sinai. Drumul spre mănăstire a fost scurtat în sudul Dunării, unde Sfântul Mitropolit a fost ucis și aruncat într-un afluent al fluviului Marița¹⁰.

Izvoarele predicii Sf. Antim sunt: Scriptura, Tradiția, cultura teologică și profană. Pentru predicatorul muntean el avea însă Scriptura în mintea și inima sa, fiindcă ea constituia, cu siguranță obiectul unor lecturi și meditații zilnice¹¹.

Cunoștințele biblice ale lui Antim erau mai vechi decât perioada arhipăstoririi din Muntenia, el a avut din tinerețe deprinderi în acest sens: Antim citează masiv atât din Vechiul, Noul Testament și literatura apocrifă: Facerea, Ieșirea, Numerii, Deuteronomul, Iov, Psalmii, Eclesiastul, Proverbele lui Solomon, Isaia, Ieremia, Iezechiel, Daniel, Avacum, Maleahi, Miheia, Ioil, Iona, Zaharia, Iudit, Isus Sirah, Evangheliile, Faptele Apostolilor, Epistola către Romani, I Corinteni, Filipeni, Evrei, din Epistolele sobornicești, Apocalipsa, Protoevanghelia lui Iacob, toate sunt valorificate omiletic¹². Datele biblice sunt întregite de comentariile patristice: Sfântul Ioan Gură de Aur, Sfântul Atanasie cel Mare, Sfântul Vasile cel Mare, Sfântul Grigore Dialogul, Sfântul Efreim Sirul, Dionisie Areopagitul, Eusebiu al Cezareei, Sfântul Ioan Damaschinul, Sinesie și Teofilact al Bulgariei. În argumentarea cuvântărilor sunt folosiți Capadocienii, în frunte cu Ioan Gură de Aur, pe care-l numește: „Ioan Zlataust”, „cel cu rostul de aur”. Sfântul Vasile cel Mare este citat de patru ori, iar Sfântul Grigore „Bogoslovul” de trei ori. De asemenea sunt reproduse pasaje din Efreim Sirul de două ori, din Sinesie o singură dată, din Dionisie Areopagitul, din Sfântul Ioan Damaschinul de două ori, și din Teofilact al Bulgariei de șase ori. Aceștia sunt Sfinții Părinți la care face apel predica mitropolitului Antim¹³.

O altă sursă de documentare o constituie cărțile de slujbă, amintim aici Acatistul Maicii Domnului, dar și literatura populară: *Fiziologul*, *Alexandria*.

În prezentarea temelor tratate, Sf. Antim se folosește de cultura și filosofia greacă. Bun cunoscător nu doar al filosofiei, ci a întregii culturi clasice a Antichității, inclusiv a mitologiei greco-romane, el a făcut aluzie la personalități ale căror opere nu-i erau de loc străine. I-a pomenit pe Anaxagoras, Aristotel, Democrit și Anaximandru. Citează celebrul aforism al lui Socrate: „Cunoaște-te

¹⁰ Mihail Gabriel Popescu, „Mitropolitul Ungrovlahiei – Antim Ivireanul cărmuitor bisericesc și propovăduitor al Evangheliei”, în rev. „Studii Teologice”, 1969, nr. 1-2, p. 24.

¹¹ Alexandru I. Ciurea, „Antim Ivireanul predicator...”, p. 792.

¹² Dumitru Belu, „Predicile lui Antim Ivireanul – O ediție critică a predicilor lui Antim”, în rev. „Mitropolia Ardealului”, 1963, nr. 1-3, p. 192. (Se va prescurta în continuare „Predicile lui Antim...”).

¹³ Alexandru I. Ciurea, „Antim Ivireanul predicator...”, p. 800.

pe tine însuși”, în predica a doua la Duminica lăsatului sec de brânză. Amintește de Hesiod în didahia întâia la Sfinții Constantin și Elena, de împăratul persan Artaxerxes, de Alexandru Macedon și de alții¹⁴.

Tematica didahiilor e bogată și variată. În cele cinci cuvântări rostite la Intrarea Domnului în Ierusalim, vorbește despre: Căința și îndelunga-răbdare a lui Dumnezeu, Iisus Hristos Răscumpărătorul, Păcatul și căința, Iisus Hristos, biruitorul păcatului, morții și al omului vechi, Spovedania.

În cele rostite la Schimbarea la Față a Domnului vorbește de iubirea jertfelnică a Domnului, întărirea credinței Apostolilor sau ascultarea față de Fiul lui Dumnezeu.

La Adormirea Maicii Domnului scoate în relief calitățile Născătoarei de Dumnezeu: vrednicia, bunătatea, înțelepciunea, puterea.

De Crăciun amintește de motivele Întrupării, scopul, măreția și smerenia Fiului lui Dumnezeu.

Didahiile Sf. Antim tratează adevăruri dogmatice, morale sub forma unor cuvinte de laudă adresate Mântuitorului, Maicii Domnului, Sfinților Îngeri, Sfinților Constantin și Elena și Nicolae, explică cultul divin, Taina Spovedaniei. Ca model de organizare a textului biblic se folosește de exegeză. Majoritatea predicilor relevă un eminent echilibru între erudiție și creație. Nu sunt compilate, cum ar fi fost mai simplu, comentariile celebre ale marilor exegeți, pentru că autorul însuși are imense posibilități de asociere a pildelor, a textelor scripturistice, în interpretări noi. Antim pune în mișcare uriașa sa cultură teologică în predici fermecătoare unde au loc ciocniri de idei și unde se nasc probleme. Și mai are el talentul rar de a tălmăci ideile cele mai subtile în imagini. Viața cotidiană intră, cu uimitoare naturalețe, în urzeala celor mai complicate demonstrații teologice¹⁵.

În formula de adresare Antim pune un text devenit de obicei motto-ul întregii cuvântări. Formula de adresare nu-i indicată în fruntea niciuneia dintre didahii. O putem desprinde însă din cuprinsul acestora, unde autorul o folosește cu măsura cuvenită. Iată câteva din formulele folosite: „Iubiților miei”; „Blagosloviților creștini”; „Înțelepția voastră”; „Fraților” și „Feții miei”¹⁶.

Cele mai multe din exordiile mitropolitului Antim sunt scurte; ele însă introduc bine în subiect și reușesc să obțină atenția ascultătorilor. Uneori pornește de la idei și realități din viața înconjurătoare, altele de la anumite principii sau maxime; în cazurile cele mai frecvente câteva scurte cuvinte în legătură cu sărbătoarea apoi își arată neputința personală de a vorbi în mod adecvat și convenabil de un astfel de subiect¹⁷.

¹⁴ Gabriel Ștrempel, *Antim...*, p. 196.

¹⁵ Eugen Negrici, *Antim. Logos...*, p. 76.

¹⁶ Dumitru Belu, „Predicile lui Antim...”, p. 194.

¹⁷ Alexandru I. Ciurea, „Antim Ivireanul predicator...”, p. 807.

Subiectele înfățișate în didahiile sale tratează diverse probleme teologice, de viațuire creștină. Iată câteva dintre acestea: pronia lui Dumnezeu, lumina divină, etimologia cuvântului Maria, însemnătatea postului, bogățiile vieții, pilda vieții Sfântului Nicolae, însemnătatea Sfinților Apostoli, paralelă Botez – Pocăință, cinstirea conducătorilor lumești, Taina Mărturisirii (sinceritatea actului pocăinței), înfrânarea (pâra), milostenia, smerenia, greșala, practicarea virtuților, Preoția, moartea, însemnătatea rugăciunii Parastasului, Nașterea mai presus de fire a Domnului, lăsarea păcatelor. În cazul tratării acestor probleme vorbitorul apelează alături de cunoștințe biblice, patristice și filosofice la cele de natură dogmatică, morală și istorică din Teologia răsăriteană.

Cea dintâi învățătură la care ne-am oprit este cea legată de pronia lui Dumnezeu, astfel spus purtarea permanentă de grijă a lui Dumnezeu față de lume și de om. Aceasta s-a materializat prin trimiterea în lume a oamenilor aleși: filosofi, prooroci, profeți culminând cu Mesia: „Vărsată iaste ca apa mării pre pământ închinăciunea idolească. Zidirea iaste acoperită cu norul a mulți dumnezei. Adâncul necredinții îneacă toată lumea, oamenii se confundă cu valurile drăcești. Lumea pute de întinăciunea sânghiurilor și să strică cu jirtvele cele stricăcioase. Voiu pune asupra lor ispravnici și doftori, pre voi, pre păscari. Patima aceasta chiiamă meșteșugul vostru. Să slujim cu iarbă mântuitoare zidirea ce iaste în nevoi; veniți după mine”¹⁸.

În predica la Probrenjia Domnului (6 aug.) a vorbit de o altă temă teologică și anume aceea a luminii lui Dumnezeu. Pentru a fi înțeleasă de ascultători, autorul se folosește de asociere atât de răspândită în oratoria creștină: „Iar asemănarea aceasta a obrazului cu soarele și a veșmintelor cu zăpada, nu doară pentru aceia să asămânează cum că nu ar fi strălucit obrazul lui decât soarele, sau veșmintele lui nu ar fi fost mai albe decât zăpada, ci pentru că aici, în lume, nu avem noi alt nimic mai strălucitor și mai luminat decât soarele sau mai alb decât zăpada”¹⁹.

Tot pentru a exprima învățături creștine vorbitorul se folosește de învățătura de credință: textul Decalogului și conținutul celor trei virtuți teologice.

Tot o temă dogmatică o reprezintă explicarea Nașterii mai presus de fire a Fiului lui Dumnezeu: „A dooa pricină pentru care au luat Dumnezeu spre sine firea omenească, iar nu cea îngerească, căci că omul au greșit din slăbiciune, având pre sine trup, carele l-au plecat pre lesne la păcat. Iar îngerul au greșit cu firea cea rea, neavând trup pre sine. Că în trei chipuri greșește omul: sau din slăbiciune, sau din neștiință, sau din firea cea rea. Deci păcatul din slăbiciune iaste împotriva lui Dumnezeu, căci că Tatăl să chiiamă întru tot puternic”²⁰. Îl vedem aici pe Înalțul Ierarh în concordanță cu învățătura ortodoxă după care păcatul omului se iartă fiindcă e din neputință, pe când păcatul îngerilor este

¹⁸ Antim Ivireanul, *Opere*, p. 5.

¹⁹ Antim Ivireanul, *op. cit.*, p. 10.

²⁰ *Ibidem*, p. 122.

cel al răutății în afară de trup, deci spiritual. Omul putea așadar să greșească, pe când îngerii nu.

În ceea ce privește pe Maica Domnului într-un stil familiar a scos în evidență portretul ca modalitate tehnică de realizare a predicii. Portretul prin sistemul de asociații, este, într-o bună parte, biblic, cu comparația concretă și florală a Cântării Cântărilor, dar și medieval, prin preferința astronomică și tipul abstract de imagine pe care îl compune. Panegiricul Maicii Domnului emană un lirism suav. Comparațiile sunt închise în subordonate cauzale, la invariabila formulă predicativă aleasă iaste, repetate, cu efect cumulativ de opt opri²¹.

La Adormirea Maicii Domnului a sintetizat importanța Fecioarei Maria în istoria mântuirii, dar a adâncit și semnificația numelui Născătoarei de Dumnezeu: „Și precum întru numele lui Iisus să pleacă tot genunchiul celor cerești și celor pământești și celor de supt bezne, așa iaste și ia, mai cinstită în cer decât heruvimii și mai slăvită fără de asemănare decât serafimii și pre pământ mai închinată și mai fericită ca o împărăteasă a lumii, de toț credincioșii pământului și supt bezne mai strașnică și mai înfricoșată asupra dracilor decât toți sfinții; întru care nume Mariam, după a mea proastă socoteală, înțelegem cum că cuprinde în sine trei lucruri: una pentru că fiind numele acesta de trei (silaves), adică de trei înjugări, să înțelegem cum că au născut o față a sfintei trooițe, pre Fiiul și cuvântul lui Dumnezeu;/a dooa că are fieștecare înjucare câte 2 slove și să înțelege cele doao firi ale lui Hristos, adică cea dumnezeiască și cea omenească; a treia că sunt 6 slove de toate într-acest nume, cu carele înțelegem cele 6 taini mari și preste fire, adică blagoveștenia, nașterea, botezul, moartea pe cruce, învierea și înălțarea la ceriu. Cu blagoveștenia s-au descoperit taina cea mai nainte de toț veci ascunsă; cu nașterea s-au împăcat ceriul cu pământul, adică Dumnezeu cu omul; cu botezul ne-am îmbrăcat cu haina nesticăciunii; cu moartea ni s-au dat viața; cu învierea ni s-au dat bucuria și cu înălțarea la ceriu, șăderia de-a dreapta lui Dumnezeu, Tatăl”²².

În cadrul învățăturile morale Sfântul Antim a fost preocupat de ideea de a întoarce pe credincioși de la păcat la virtute și le arată cu acest prilej și calea de realizare a acestui deziderat: împărtășirea cu vrednicie cu Sfintele Taine.

La didahia din Duminica Floriilor, ca ultim popas de pocăință înaintea măritului praznic al Învierii le împărtășește ascultătorilor învățătura despre Taina Spovedaniei: „Și când mergem să ne ispoveduim nu spunem duhovnicului că mâncăm carnea și munca fratelui nostru, creștinului, și-i bem sângele și sudoarea feței lui că lăcomiile și cu nesațiul ce avem, ci spunem cum c-am mâncat la masa domnească, miercurea și vinerea, pește și în post raci și undelemn, și am băut vin.

²¹ Eugen Negrici, *Antim. Logos...*, p. 49.

²² Antim Ivireanul, *Opere*, p. 18.

Nu spunem că ținem bălaurul cu 7 capete, zavistiia, încuibat în inimile noastre, de ne roade totdeauna ficații, ca rugina pre fier și ca cariul pre lemn, ce zicem că n-am făcut nimănui niciun rău.

Nu spunem strâmbătățile ce facem totdeauna, clevetirile, voile veghiate, fățăriile, mozaviriile, vânzările și pârele ce facem unul altuia, ca să-l supărăm din cinstea lui, ce zicem: am face milă, ce nu ne dă îndemână, că avem nevoi multe și dări și avem casă grea și copilaș ca-n gloată și oameni mulți carii să ocrotesc pre lângă noi.

Nu spunem că credem minciunile slugilor noastre mai vârtos decât adevărul celui ce să năpăstuiască, carele, de s-ar și jura, nu-l credem, nici îi facem dreptate, ci-l pedepsim cu atâta cruzime de inimă cât de am putea l-am stinge și de pre fața pământului; ce zicem că fiind în valurile lumii nu putem să căutăm de suflet, ci dăm câte un sărindariu, iară din jafuri, iar din nedreaptă agoniseală.

Nu spunem, că pre carele îl vedem că jăfuiască și pradă și căznește pre săraci, îi lăudăm și-i zicem că iaste om înțelept, îi ajunge mintea la toate și iaste vrednic și face dreptăți, iară pre carele îl vedem că nu se amestecă într-acelia îl facem blestemat, mojiic, nevrednic și cum că nu-i ajunge mintea să facă judecăți și dreptate, neaducându-ne aminte de cuvântul ce zice Isaia la capul 64 că: «pentru necurăția noastră dreptatea noastră înaintea lui Dumnezeu iaste ca cârpa muerii ce are pre sine (și suntem necurați)». Și pentru ca să nu mai lungesc cu vorba, toate răutățile câte facem avem vreme și mijloace ca acelia de le săvârșim după pohta inimii noastre, iară pentru cele sufletești nu putem afla vreme²³.

Sfatul este continuat în „Învățătura asupra Pocăinței” în care se cere transformarea radicală a omului sub lumina Evangheliei: „Deci aceste păcate sunt cele 7 vremi carele să cuvine să le schimbe acela ce va vrea să se pocăiască cu adevărat, adică să prefacă trufiia, în smerenie, iubirea de argint în milostenie, păcatul cel trupesc în curățenie, zavistiia în dragoste, lăcomiia în post, mâniia în blândețe și lenea în rugăciune și într-alte fapte bune²⁴.

Această învățătură este directă și spontană. Ea a fost pregătită din vreme. Nimic în elocința sa nu este lăsat la voia întâmplării. Marile confruntări pastorale cu enoriașii apar, de obicei, la început de post la Duminica Floriilor, atunci când îi obligă pe ascultători să coboare în adâncimile cugetului, să vadă întunecimea păcatelor și să se hotărască la o împăcare cu Dumnezeu²⁵.

Spovedania încheie un ciclu de pregătire specială prin post trupesc și abandonarea voii celei rele: „Iară din postul cel hotărât pentru folosul cel sufletesc, carele cu priceperea noastră îl putem face bine și rău, nimeni să nu-l strice, că în ce zi îl va strica, cu moarte va muri; pentru căci că calcă porunca lui

²³ Antim Ivireanul, *op. cit.*, p. 95-96.

²⁴ Ibidem, p. 219.

²⁵ Gabriel Ștrempele, *Antim...*, p. 181.

Dumnezeu și mai rea moarte, decât a călca neștine porunca lui Dumnezeu, nu iaste alta; că va fi izgonit de dânsul din grădina bisericii, ca și Adam din raiu” [...] Cu postul să ne ușurăm trupul, să ne limpezim mintea și să ne bucurăm cu sufletul, ca să vie darul lui Dumnezeu asupra noastră, care post trebuie să-l facem cu rugăciuni amestecat. Că precum nu sunt dulci bucatele fără de sare, așa și nici postul fără de rugăciuni”²⁶.

O ultimă învățătură morală este cinstea datorată conducătorilor lumești. Se păstrează cuvinte frumoase la adresa domnitorului și a boierilor țării.

Relațiile dintre domnitor și mitropolitul țării erau bune, din moment ce cel dintâi sprijinea activitatea tipografică patronată de cel din urmă. Acesta drept mulțumire notează în *Predoslovia Noului Testament* (1703) următoarea dedicație: „Prealuminatului Io[an] Constandin Basarabă voevod...”²⁷. Meritele Prințului muntean au fost asemănată cu cele a lui Ptolemeu cu a sa *Septuagintă*: „Mare slavă au luat adevărat și cinste nemuritoare Ptolemeu, împăratul Eghiptului, pentru tălmăcirea *Bibliei* în limba elinească. Iară măriia-ta mai mare cinste și plată vei lua în aciaste lume și în cea viitoare, pentru căci *Noul* acest *Testament* al Mântuitorului, fiind întru limba părintească tălmăcit, cu ale mării-tale cheltuiuale spre cea de obște folosință l-ai mai tipărit și l-ai dat”²⁸.

În predica de la instalarea ca mitropolit avem un fragment în care mulțumește boierilor pentru cinstea arătată păstorului: „Pentru aceia dară nu iaste minune, iubiții miei ascultători și cinstiți și de bun neam boiari, de m-au rânduit și pre mine Dumnezeu și m-au pus, om mic fiind și smerit, păstor mic, la mică turmă, la dumneavoastră, pre carii eu nu vă am, nici vă țin de turmă mică, ci mare și înaltă; mare pentru buna închinăciune și dreapta credință care o păziți curată și nespurcată, fiind încungiurați și îngrădiți între hotarale celor striini de fel și împresurați de atâtea nevoi [ce vin] și scârbe ce vin totdeauna, neîncetat, de la cei ce stăpânesc pământul acesta, înaltă pentru buna ascultare și supunerea care o arătați de-a pururi către biserică și către arhieru”²⁹.

Încheierea acestor învățături morale este făcută prin revărsarea bogățiilor vieții peste capetele robilor lui Dumnezeu: „Vrând, drept aceia, a face această călătorie – a Postului n. n. – asupra vrăjmașului sufletelor noastre, precum am și mai zis, trebuie să luom împreună cu noi 5 lucruri, să ne fie ca o merinde la vreme de primejdie, care lucruri sunt aceștia: ispovedania, rugăciune, postul, milostenia și dragostea.

Cu ispovedania să ne spălăm păcatele, mărturisindu-ne înaintea duhovniștilor noștri, cu frică și cu inimă înfrântă, ca înaintea lui Dumnezeu pârându-ne înșine pre noi, iară nu să dăm pricina la alții sau să zicem că de nevoie am

²⁶ Antim Ivireanul, *Opere*, p. 35; 37.

²⁷ Dan Horia Mazilu, *Introducere în opera lui Antim Ivireanul*, Editura Minerva, București, 1999, p. 16.

²⁸ Antim Ivireanul, *Opere*, p. 407-408.

²⁹ Antim Ivireanul, *op. cit.*, p. 6.

făcut, sau prin neputință, că nu ne vom folosi nimic, precum nu s-au folosit nici Adam; că vrând Dumnezeu să-l aducă la pocăință, în loc de a-ș conoaște greșala de a-ș mărturisi păcatul, el făcea pre Dumnezeu vinovat, căci i-au dat muiare și muiarea iară să cura pre șarpe”³⁰.

În didahia la Botezul Domnului realizează o paralelă între Botez și Pocăință în sensul în care ambele Sfinte Taine curăță păcatul, cea dintâi de păcatul strămoșesc, Spovedania de păcatele personale.

Îl identificăm pe Antim Ivireanul un bun cunoscător al Scripturii în ipostaza catehetică de a explica celor prezenți la Sfânta Liturghie, rolul și rostul Iordanului în viața Mântuitorului, ca împlinirea a profețiilor vechi-testamentare: „A dooa întrebăciune era: pentru ce s-au botezat Hristos în Iordan și nu în alt râu? Zicem și la aceasta că fiind râul acela sfințit de câte alte râuri, pentru minunile ce s-au făcut într-însul, au mers și Hristos iară la acela, care minuni sunt aceștia: întâi, când au trecut Iisus Navii cu tot norodul jidovesc prin mijlocul apei și nu s-au udat nimeni, pentru că întrase 12 preoți de ținea chivotul pe spatele lor și apa ce se dedase înapoi din porunca dumnezeiască, până au trecut tot norodul. A dooa minune, când au lovit prorocul Ilie cu cojocul său apa și s-au desfăcut, de au trecut el, cu ucenicul său, ca pre uscat. A treia minune, când s-au scaldat de 7 ori Neeman boiarul, sfetnicul împăratului de la Siria, după cuvântul prorocului Elisei și s-au tămăduit de bubele ce avea. A patra minune pe vremea prorocului Elisei, mergând niște oameni să taie lemne de casă pre lângă țărmurile Iordanului fiind și prorocul împreună cu dânșii, au căzut toporul unuia din coadă și s-au înecat în apă; iar Elisei, luând coada toporului și mergând la țărmurile apei, întinse coada spre apă și zise: «Arată, Doamne, minune» și îndată sări toporul din apă și să puse în coadă, care minune închipuiaște sfântul botez, după cum scrie sfântul Ioan Damaschin la un tropar al canonului de la Înălțarea cinstitei cruci, la a patra peasnă. Deci, pentru aceste minuni s-au botezat și Hristos într-acel râu”³¹.

Sf. Antim stăpâna nu doar literatura teologică, scripturistică și profană, ci și istoria bisericească atunci când a alcătuit didahiile la Sfântul Ierarh Nicolae și Sfinții Împărați Constantin și Elena. În ambele cazuri, autorul istorisește elemente din viața acestora: scăparea celor trei fecioare împinse de tatăl lor la „curvia și pentru ca să câștige puțin aur și argint, ca să se poată chivernisi”³². În ceea ce-l privește pe Sfântul Constantin este descrisă bătălia de la Podul Vulturului și lupta împotriva arianismului.

La Cazania închinată Sfinților Apostoli Petru și Pavel ni se relevă importanța mărturiei Sfinților Apostoli la dezvoltarea creștinătății: „La capul cel dintâi al Facerii spune Moisi cum că Dumnezeu au făcut doi luminători mari: unul mai mare și altul mai mic; și pre cel mare, adecă pre soare, întru stăpânirea zilei,

³⁰ Ibidem, p. 36.

³¹ Ibid., p. 69.

³² Ibid., p. 51.

iară pre cel mai mic, adecă pre lună, întru stăpânirea nopții. Și pe aceștea, i-au făcut pentru întărirea trebuincioasei chivernisiri a toată lumea. Și iarăși acestaș Dumnezeu, făcându-se om, au pus alți doi luminători, pentru întărirea și întemeierea bisericii: pre cel mai mare, adică pre Petru, pentru ca să fie întru stăpânirea zilei dumnezeieștii cunoștințe întru jidovime; iară pre cel mai mic, adică pre Pavel, întru stăpânirea întunecatei nopți a închinării la idoli, la limbi, pentru ca să răsipească cu strălucirea minunilor și cu lumina învățaturii norii cei întunecați ai înșelăciunii”³³.

Falsa exegeză³⁴ o întâlnim în didahia închinată Sfântului Mucenic Dimitrie unde în locul portretului Sfântului, întâlnim un sfat moral prin care se cere ascultătorilor lăsarea răutății și practicarea virtuții: „Se cuvine întâi să lăsăm răutatea, jafurile, strămbătățile, urâciunea, vrajba, zavistiia și atunce să ne rugăm, pentru căci atunce vom afla ascultătoare urechile lui Dumnezeu. Că zice sfântul Ioan Zlatoust: «Când din buze curate iase rugăciunea, atunce ajunge la nemomita urechia stăpânului». [...].

Pentru aceasta vă pohtesc, feții miei, așa să vă rugați, pururea și toți deodată. Și mai vârtos între aceste vremi ce s-au înmulțit nevoile și pre toți, împreună, de toți, împreună, de toate părțile ne-au încungiuat nenorocirile, necazurile și scârbele. Că zice David: «Voia celor ce se tem de el va face și rugăciunea lor va auzi și-i va mântui pre dânșii». Ne va asculta pururea Dumnezeu, când toți cu inimă curată îl vom ruga și ne vom mântui de toate primejdiile și din toate nevoile, prin rugăciunile marelui mucenic Dimitrie, ce se prăznuiește astăzi, a căruia rugăciuni să păzească pre înălțatul domnul nostru și toată cinstita boerime și tot norodul creștinesc. Amin”³⁵.

Șirul cuvântărilor omiletice este încheiat cu câteva date privind la propria viață: însemnătatea preoției, pâra și ura împotriva fratelui tău. Ca un străin prin obârșie de neamul românesc, dar mai apropiat de bucuriile și necazurile lui mai abitir decât mulți născuți pe aceste meleaguri a fost invidiat și urât deopotrivă pentru valoarea sa care rezidă din curăția vieții, activitatea tipografică fără cusur, cea de învățător neîntrecut în cele creștinești.

În categoria preoției am identificat cuvinte care țin de însemnătatea slujirii sacerdotale, batjocorirea acesteia de mai marii zilei și armele sale ca arhieru, deci conducător al Mitropoliei. Preotul cel adevărat este cunoscut după faptele credinței sale. Lumea în schimb „fi socotește mici și proști, nu sunt nici mici, ci sunt a unii vrednicii și a unii mării; că poci zice pentru dânșii, prin rostul apostolului, cum că pentru aceștea nu iaste vrednică lumea. [...] Și preoții iară, atâta sunt făr-de asemănare că după Dumnezeu nu să aflu nici în ceriu nici pre pământ, nimeni carele să poată fi asemenea cu ei; cu Dumnezeu sunt, mai mici decât el și cu oamenii sunt mai mari decât ei. Nu sunt, firește, îngeri,

³³ Ibid., p. 57.

³⁴ Eugen Negrici, *Antim. Logos...*, p. 92.

³⁵ Antim Ivireanul, *Opere*, p. 163.

iar pentru darul ce au sunt mai mari decât îngerii. Drept aceia zice și dumnezeescul Efrem Sirianul, la cuvântul cel dintâiu ce face pentru preoție: «Preaslăvită minune iaste preotul și putere nespusă; de cer se atinge, cu îngerii petrece și cu Dumnezeu are mare amestecare»³⁶.

Pâra este exclusă și din ritualul Spovedaniei, în acest sens dă poruncă preoților cum trebuie să fie omul care aduce la pocăință pâra sa împotriva semenului: „și iată vă poruncesc și voao, preoților, cine ar veni la voi să se ispoveduiască și va avea acel păcat al pârăi, de să va apuca acel om înaintea voastră, cu chezășie bună, că nu va mai pârî pe nuimeni, în viața lui, voi să faceți ertăciune, dându-i și canon, apoi să se cuminice; iar de nu va avea să se părăsească, să-l lipsiți nu numai de sfânta taină, ce și de la beserică, pentru căci stă împotriva lui Dumnezeu și se asemănă diavolului”³⁷.

Arma arhiereul rămâne „toiagul în mână, adică dojana și înfruntarea și după vremei să pedepsească pre oi și să gonească hiarăle, căci acesta iaste sfârșitul cel bun al păstoriei sale, că ție oile și să le păzească cu sănătatea cea duhovnicească, adică cu învățătura”³⁸.

Pocăința, ispovedania, taina euharistică sunt subiecte des întâlnite în creația omiletică a lui Antim și administrarea corectă a acestor taine revine invariabil, de câte ori se adresează clerului, după cum cu vehemență critică superficialitatea cu care se spovedesc și primesc credincioșii sfintele taine³⁹.

Dacă golim predicile de amănuntele nepertinente, ele rămân într-o schemă neschimbată. Întâi – sistemul de referință: un personaj religios sau un eveniment sacru, așezat sub o lumină sublimă, izvorătoare de vrednice pilde morale. Apoi – agresiunea: locutorul se întoarce spre public și, fulgerând ca Moise, îi confruntă faptele cu amintitele date divine. În a treia poziție, vin indicațiile creștine, deturnând, în final, în rugăciune.

Literatura își face loc, în primul nivel, sub forma portretului și descrierii (narațiunea e nesemnificativă), în al doilea, sub forma pamfletului și a caracterelor și, în al treilea, ca imn religios. Acestea ar fi plexurile artistice.

Simetriile interioare învățate din omiletică îl urmăresc și aceste pasaje: encominul și inculparea au aceeași proporție, iar enumerările din prima parte le corespund, travestite în interogații care cuprind răspunsul, alte enumerări. Fără o pauză necesară în frazare și fără o ambianță religioasă, subita deturnare a tonului ar suporta consecințele comicului involuntar. Întrebările nu sunt ostile, nu au direcție ofensivă, sunt, mai curând, niște auto-interogații, însoțind gestul de lehamite⁴⁰.

³⁶ Antim Ivireanul, *op. cit.*, p. 165-166.

³⁷ Ibidem, p. 103.

³⁸ Ibid., p. 137.

³⁹ Gabriel Ștrempel, *Antim...*, p. 145.

⁴⁰ Eugen Negrici, *Antim. Logos...*, p. 15; 17.

Pentru întâia oară predica este autohtonizată, este întâia oară când se renunță la textul mai general al Cazaniei în favoarea predicii alcătuite pentru nevoile cotidiene ale credincioșilor.

Antim Ivireanul a mânuit cuvântul ca un adevărat retor, cunoscând puterea acestuia în biciuirea năravurilor și în îndreptarea relelor, fără să se abată de la legile clasice ale oratoriei, pe care le va fi studiat sistematic la marii oratori ai Antichității greco-romane, ca și la marii predicatori creștini. A folosit toate procedeele stilistice ale oratoriei: interogația, exclamația, repetiția, dialogul, contrastul, pateticul, ironia, pamfletul, cu naturalețe, folosind un limbaj înțeles de auditor mânuit cu multă convingere⁴¹.

Predicilor din Duminici și sărbători le urmează cele ocazionale rostite cu prilejuri deosebite cum ar fi cea la instalarea ca mitropolit, cuvântarea funebră și învățătura despre parastas.

În textul predicii la înmormântare asociază moartea unui somn: „Iară la adormirea ceastă de pă urmă o, cât să bucură, cât să răsfață și cât înviază, în loc de a-ș piarde lumina. Îș deschide mai vârtos ușa ceriului, a luminii ce adevărate. O zice Isaia în al nouălea cap: «Celor ce lăcuiesc în locul și în umbra morții, lumină îi va lumina pre ei». În loc de a să lipsi de răsfațări și de bogății, câștigă fromoseșile, carele pot singure să sature toate pohtele lui⁴².

Pentru cei adormiți nu lacrimile, ci rugăciunile le sunt folositoare este mărturia vorbitorului sfânt pe argumentarea Sf. Dionisie Areopagitul: „Și pentru aceia au pus lege dumnezeștii apostoli, să nu plângem pe morți, ci să-i pomenim la înfricoșatele taini și să facem milostenii și alte faceri de bine pentru ei, că iaste plăcut înaintea lui Dumnezeu și li se face mare folos și aduc multă dobândă și mântuiește sufletelor, precum adeverează și sfântul Dionisie Areopaghitul la cuvântul ce se face asupra morții. «Rugăciunile – zice – ce se fac la sfintele jertăvnice sunt de folos nu numai celor vii, ci mai vârtos și celor morți»⁴³.

Predicile lui Ivireanul sunt, așadar, când hortative, adică propriu-zis retorice, când didactice, adică demonstrative. Al treilea tip de predică ar putea fi cel de structură mixtă. Predica didactică nu ar trebui discutată ca specie oratorică. În schimb, cea de structură mixtă e plină de tot interesul⁴⁴.

Concluziile, finalitatea predicii sunt însoțite de câteva aplicații practice. Procedeele sunt folosite pentru provocarea adeziunii și modificarea comportamentului publicului prezent, în sensul practicării credinței și a virtuților⁴⁵. Încheierile sunt scurte, ele cuprind aplicații la viața credincioșilor: Luând pildă

⁴¹ Gabriel Ștrempele, *Antim...*, p. 199.

⁴² Antim Ivireanul, *Opere*, p. 189.

⁴³ Antim Ivireanul, *op. cit.*, p. 193.

⁴⁴ Eugen Negrici, *Antim. Logos...*, p. 83-84.

⁴⁵ Nadia Obrocea, „Retorica amvonului”, în „Analele Universității de Vest din Timișoara, Seria Teologie”, vol. 9, Timișoara, 2003, p. 51.

de la faptele sfântului (N) să ne asemănăm lui, să iubim întâi pe Dumnezeu și pe aproapele nostru⁴⁶.

În ceea ce privește sintaxa predicilor se conturează, de pe acum, elementul stilistic primordial al predicilor: simentria. Cât privește sintaxa, ea este, de obicei, la înălțime. Tehnica frazării (specifică acestei specii înserată în liturghie), cu programul ei de pauze, e vizibilă și în cea de a doua frază, formată, de această dată, prin subordonare. În zona de joncțiune, și chiar între sintagme (când e subordonata e mai amplă), pauzele survin cu punctualitate⁴⁷.

Opera omiletică a mitropolitului muntean este una capitală pentru dezvoltarea literaturii românești, alături de alte scrieri din cultura ecleziastică constituie jaloane fără de care evoluția literaturii, alcătuirea și șlefuirea scrisului „artist”, biruința și înstăpânirea limbii naționale în cultură ori cizelarea celor dintâi tipare și matrice stilistice nu pot fi descrise satisfăcător⁴⁸. Valoarea acestor didahii stă în claritatea planului, în precizia ideii și a formei, și în voiciunea stilului - și mai ales în legătura lor cu societatea timpului. Este o predică vie pentru contemporanii săi⁴⁹.

Predicile Sfântului Antim oferă mărturii de educație religioasă așa cum a fost realizată în trecutul românilor prin intermediul mijloacelor educative de care dispunea comunitatea parohială, ori biserica Mitropoliei prin intermediul cultului, vestirea Evangheliei, rostirea predicii (ca element de fixare a învățaturii din pericopa citită) și apoi dezvoltarea sentimentului frățietății (vezi învățătura despre „Post și pâra”) și filantropiei. Fragmentele utilizate din opera Sfântului Martir vorbesc tocmai de aceste trăsături didactice sub forma învățării doctrinei și practicării moralei ortodoxe. Ele vizează atât aspecte sociale cât și morale fiind cuvântări rostite în Duminici și sărbători și ocazionale (pareneze). Pe cât s-a putut am urmărit literatura închinată Sfântului Antim realizată de teologi și laici și amintim aici lucrarea de căpetenie realizată de profesorul Eugen Negrici. Pe parcursul lucrării ne-am oprit la chestiuni generale: identificarea și numărul predicilor, caracteristica acestora, izvoarele și tematica lor și chestiuni speciale, de organizare omiletică: formula de adresare, subiectele tratate, introducerea, tratarea, încheierea și aplicațiile predici.

Din întregul material omiletic îl putem cunoaște pe vorbitor ca un stăpân al cunoștințelor de specialitate (Scriptură, patristică, dogmatică, morală, istorie bisericească), a filosofiei grecești, a procedeelelor oratorice dar și a metodelor didactice de a înfățișa noua învățătură ca fiind atrăgătoare și demnă de însușit.

⁴⁶ Dumitru Belu, „Predicile lui Antim...”, p. 202-203.

⁴⁷ Eugen Negrici, *Antim. Logos...*, p. 23-24.

⁴⁸ Dan Horia Mazilu, *Proza oratorică în literatura română veche. Partea I*, Editura Minerva, București, 1986, p. 24.

⁴⁹ Nicolae Cartoian, *Istoria literaturii române vechi*, Editura Minerva, București, 1980, p. 410.